

CASTALDO ERDÉLYBEN.

MÁSODIK KÖZLEMÉNY.

IV.

Ámbár Izabellának a kolozsvári gyűlésen még nem volt tudomása arról, hogy a barát öt fiával és országával együtt az osztrákháznak eladta, csakhamar Gyulafejérvárba való megérkezése után kellett értesülnie mindenről, mert lehetséges volt neki fönnebb említett panaszteljes levelét a még márczius 5-én az évi adóval Konstantinápolyba eresztett Szalánczyval a szultánnak elküldenie.¹⁾

Az erdélyi követek, szokásuk szerint, ajánló levelekkel jöttek és tisztelet-látogatást tettek Aramonnál is, ki már többször idézett levelében tudósítja erről a francia királyt (1550 április 24-én). Szerinte azonban Izabella királyné és Fráter György panaszolkodásai Ferdinánd határsértései miatt (Erdély átadását egy árva szóval sem említi) nem voltak őszinték s csak arra valának hivatva, hogy a törökök gyanúját az Izabella és Ferdinánd között folyt üzemeket (leurs menées) illetőleg elaltassák és a szultán haragját

¹⁾ Mint láttuk Centorio szerint Izabella Szalánczyval küldte el levelét a szultánnak. A barát márczius 24-én írja, hogy a nála járt török csasznt «una cum Oratoribus nostris, cum censu et donariis 5. Martii absolvi». *Ep. Proc.* II. 199. — Verancsics június 25-iki leveléből pedig tudjuk, hogy Szalánczy vissza érkezett a török fővárosból és a thordai gyűlésen volt beszámoló a konstantinápolyi követségéről. U. o. 204. — Még Kolozsvárott azt határozták el volt a rendek, hogy Szent-György napkor gyűlnek össze ismét; még pedig Thordán. De a thordai gyűlés tényleg csak június havának második felében nyílt meg. *Erd. Orsz. Eml.* I. 305. — Valószínűleg azonban e levelet egy későbbi alkalommal küldötte el a királyné.

lelohaszszak. A követeket többször kihallgatták a portán, de egyelőre mást nem ígértek nekik, mint azt, hogy a szultán meg fogja bízni néhány szandsák bégjét a határon, hogy Ferdinánd «innovatioiról» küldjenek neki bővebb tudósításokat s az ilyképen szerzett fölvilágosítástól fog függni az, hogy mily politikát fog a porta ezentúl követni.¹⁾

Hogy ezen innovatiók mik voltak, azt már fönnebb részleteztem. Aramon véleményében az erdélyi követek sírángozásai nem vezették félre a nagyúrt és minisztereit s ez utóbbiak már maguk is fölfödözték a dolgok valódi állását. A francia követ azért attól tart, hogy a szandsák bégek által küldendő további fölvilágosítások nem annyira hasznára, mint kárára lesznek az erdélyi kormánynak.

Mint látjuk tehát Fráter György kétszínű politikája miatt Izabellára is gyanakodtak Konstantinápolyban és kételkedtek ott panaszának őszinteségében. Hogy azonban e pontot illetőleg tévedtek a törökök, azt már fönnebb bizonyítottam.

Hogy pedig Izabella királyné nem volt megelégedve a nyírbáthori alkuval, azon nem kell csodálkoznunk. Őt, mint nagyon is «mobile donna»-t szerepelteti a chablonszerű történetírás.²⁾ Nem tagadom, hogy ámbár a királyné «virilis animi mulier» volt, mint őt Istvánfi jellemzi, női természetét azért még sem vetköztette le teljesen és nemének ősi kiváltsága szerint néha «ingadozott tétovánadszál módjára». Legyünk azonban igazságosak iránta. A jelen esetben nagyon természetesnek vélem magatartását. Hány férfi tűrte volna el a német császári és királyi testvérpár bánásmódját hasonló körülmények közt? A királyné még 1547 végén följárlotta volt Erdélyt V. Károlynak és Ferdinánd királynak, de mind ketten köszönettel vissza utasították az ajándékot. 1548 elején ők még hő keresztény érzelmeikkel össze nem férhető dolognak tartották a pogánynak adott hitüket megszegni³⁾, de 1550-ben ilycon-

¹⁾ Erre a levélre felel Henrik király (1550 szept. 27) «J'ay veu les propositions» bekezdésű passusával. *Ep. Proc.* II. 218.

²⁾ «Isabella in deren Character Launenhaftigkeit und Wankelmuth besonders hervortraten, wollte jetzt von einer Tauschung Siebenbürgens nichts mehr wissen» — így vélekedik pl. Huber Alfonz id. m. 14. lapján.

³⁾ «Humanæ fidei nihil æque convenit, quam ea quæ pacta conventa

sideratiók már nem furdalták lelkiismeretüket és örömmel adták meg beleegyezésüket a nyír-báthori szerződés végrehajtásához.¹⁾ Hogy Izabella királynénak valljon mik voltak nézetei ez ügyben, mik kívánságai, és hogy valljon még mindig hajlandó volt-e a már egy ízben visszautasított országot Ferdinándnak ismét följánlani: avval úgy látszik sem az osztrák ház, sem Fráter György nem törődtek.²⁾ Ha valaki a megváltozott politikai viszonyok miatt megváltoztatja ítéletét: úgy Huber Alfonz véleményében az «Launenhaftigkeit und Wankelmuth» Izabella esetében, de V. Károly és Ferdinánd esetében úgy látszik nem.³⁾

V.

Magyarországban az 1550-ik év közepe táján teljes nyugalom uralkodott. Nem volt ember, — írja Aldana — ki zsarolni, lázadni merészelt volna, mint ezelőtt szokásuk volt.⁴⁾ Szerinte Törökország felől sem fenyegette veszély a békét, mert Szulejmán

sunt, fideliter observare» — így ír Ferdinánd 1548 február havában. (L. Erd. Orsz. Eml. I. 237. — A császár feleletét l. u. o. 234.)

¹⁾ L. Ferdinánd levelét Fráter Györgyhöz 1550 jan. 8. és a császáráét ugyanahhoz november (?) 1-én Károlynál 186. és 196. ll.

²⁾ «Bátorból kijeve, ő (a barát) Erdélbe szálla, Királné asszonnak, mit szerete, azt szólá». Tinódi id. m. 16. l. — Forgács előadja a nyír-báthori megállapodás «summa»-ját és hozzáteszi, hogy «sed Georgius occasione captans, alia reginæ obtendebat». Tehát tergiversált és nemcsak «de nobis sine nobis» lett megkötve az alku, de még a leginkább érdekelt felek nem is lettek beavatva a titokba, hogy sorsukról mit határozott az osztrák párt a baráttal. — Brutus is azt írja, hogy «hæc ita facta . . . insigni cum reginæ injuria, qua inconsulta, agere privato consilio, tantis de rebus esset ausus, Callidus quidem homo» t. i. a barát III. 412.

³⁾ Tegyük föl, hogy Huber Alfonz ajánlatot tesz az osztrák kormánynak, hogy nyaralóját egy bizonyos árért kész eladni, de azt kapja feleletül hivatalból, hogy nyaralójára nincs szükség. Két év múlva azonban egyszerre arra a meggyőződésre jut a kormány, hogy mégis jó volna azta nyaralót állami célokra megszerezni, de erről nem értesíti a tanár urat, hanem őt egyszerűen karhatalommal bitorostól kidobja az út szélére és följánlja neki a kívánt árt. Breve iter et efficax per exempla.

⁴⁾ Basóékat, Balassáékat érti, kik ellen tavál hadakozott.

sereggyűjtéssel volt elfoglalva, melylyel Perzsiába készül ismét a szófi ellen.¹⁾

A Királyhágón túl azonban nagy zivatar volt készülöben.

Az erdélyi eseményeket illetöleg azt írja Aramon (1550 szept. 27-én), hogy a szultán a porta egy dragomanját küldötte el Erdélybe, hogy Fráter Györgyöt Izabella királyné és a baráttal ellenségeskedésben élö főurak segítségével hatalmába kerítse, élve, vagy halva; de a török ember, ki ez ügygyel meg lett bízva, azt jelentette a portának (donna advis), hogy csellel a barátot lehetetlen elfogni és csakis erőszakkal lehetne öt kézre keríteni. Hogy tehát a barátot veszélytelenné tegye, a szultán elvette töle az ország kormányát, melyet Izabella és a királyfi kezébe helyezett és egy «Petrovich» nevű egyént, kit némelyek a királyfi rokonának tartanak, rendelte melléjük kormányzóúl.²⁾ A királyfinak és az ország urainak pedig szigorúan meghagyta a nagyúr, hogy az engedelmességet tagadják meg a barátnak, kinek meg lett parancsolva, hogy takarodjék ki az országból, ha a portának nem akar engedelmeskedni és mint egyszerű szerzetes, magányba visszavonúlva élni.³⁾ A barát — folytatja a követ — ez üzenet hallatára néhány erős várba (dans aucuns chasteaux forts) vonta meg magát s miután híre jár, hogy ellenségei ostrom alá akarják öt venni, fölhívta összes pártfeleit, hogy segítségére jöjjenek, a mint ez a barátnak Ferdinánd magyarországi fővezéréhez és másokhoz intézett némely leveleiböl kiderült.⁴⁾

¹⁾ L. Bécsböl 1550 május 29-én írt levelét a Real Academia de la Historia *Memorial historico Espanol*-jának X. kötetében 492. l.

²⁾ L. Janusz bég szept. 8-áról kelt levelének egy passusát Bucholtznál VII. 247.

³⁾ A szultán fermánjának tartalmát Szilágyi (*Erdl. Orsz. Emlékek* I. 307) egykorú magyar szövegben közli.

⁴⁾ Uštiešnović azt írja (75. l.), hogy «dreimal meldete Br. Georg die Gefahr an die Heerführer Ferdinand's». Forrását nem említi, de az adott dátumokból nyilvánvaló, hogy az *Epist. Proc.* II. 200 (és a jegyzetben) adott három levelet érti, melyeknek elseje (vagy alkalmasint mind hárma) az 1551. évböl való. — E levél tartalmát ismétli Fráter György ugyanaz nap, t. i. 1551 június 5-én. U. o. 256. l. — Aramon levelének idevágó passusa így hangzik: *Ledit Frère Georges . . . appelle tous ses amis à son aide, comme l'on a veu par le contenu d'aucunes lettres qui ont esté interpre-*

Más forrásból¹⁾ tudjuk, hogy a barát elhagyva a királyné udvarát, Szászsebesben zárkózott el ellenségei elől, melyet bőven ellátott eleséggel, s melynek rongált falait hirtelen kijavíttatta és ágyúkkal megrakatta. Mély árkokat ásatott a város hathatósabb védelmére, az őrséget megszorította, egy szóval egy hosszabb ostrom eshetőségére tartotta készen magát. Később azonban a szintén hatalmába kerített Medgyesre ment, még pedig nem azért, mert nem érezte magát biztonságban Szászsebesben, hanem mivel közelebb akart lenni hű székelyeihez.²⁾ Tinódy szerint Medgyesen, Ostermeyer krónikája³⁾ szerint azonban Szászsebesben gyűlést tar-

tées, addressantes à celui qui est Capitaine General pour le Roy Ferdinand en Hongrie, et autres lieux» Ribier II. 292. — Odet de Selve, a velencei francia követ, is azt írja II. Henriknek 1550 nov. 3-án «Fra Georgio . . . avoit appellé à son ayde tous ses amis, et entre aultres un gouverneur de la frontiere de Hongrie pour le roy des Romains, qui le favorisoit». Charrière, II. — V. ö. Báthory András levelét *Epist. Proc.* II. 208.

¹⁾ Centorio 47. l. — Tinódy is azt írja, hogy midőn Izabella királyné a Korlátovics és Zborniczki menyegzők után Kolozsvárról Gyula-Fehérvárba ment, «Alvinczbe Fráter György beszálla, tükön Szász Seböst ő magának foglalá».

²⁾ Tinódy is azt írja, hogy midőn a barát meghallotta, hogy «királyné asszon Mamhut csauzt hozzá (magához) viteté», a barát «Sebösben hozzája urakat hivatá, Főfő szolgálát is ott hozzá hűvatá, Főfő emberekkel ő dolgairól szóla» (19. l.). És midőn a csauz a szultán leveleit «mind elosztá», a barát «nem alitá ezt semminek, Sebösből béméne városába Medgyesnek» (20. l.), hol gyűlést tétetett és ország embörével követeket választott névszerint Dráva Jánost és Bornemissza Gergelyt, kiket «az császárhoz bocsáta». — Ostermeyer szerint is Szász-Sebesből Medgyesbe ment a barát; p. 39.

³⁾ Ostermeyer szerint a követség július havában lett a gyűlésen megválasztva. — Horváth Mihály úgy adja elő a dolgot, hogy a barát, a mint értesült a szultán parancsáról, mely őt minden méltóságától megfosztotta és a királyné készülleteiről, már a megelőző tél óta gyűjtött seregével «haladék nélkül Erdélybe ment» és Ekemezőn, a Küküllő völgyében ütött táborot. (*Fráter György élete.* Budapest, 1882, 258. l.) Forrást sem ezen, sem a következő lapon nem idéz. — Bucholtz pedig azt meséli, hogy a barát Nagyváradon értesült Izabella készülleteiről és Petrovicznak hadműveleteiről; mire azonnal Erdélybe tört hat hónap óta gyűjtött seregével és elfoglalván Szászsebest és Medgyest, a székelyeket és a szászok egy részét meg-

tott a barát, honnan a portára követeket küldött, a szultán megengesztelésére.

Mahmut csausz megérkezésének idejét illetően ő valószínűleg már július elején érkezett Erdélybe; nem pedig július végén, a mint ezt történetíróink állítják,¹⁾ mert Malvezzi már ugyanazon hó 21-én írja Ferdinándnak Konstantinápolyból, hogy Mahmut még nem érkezett vissza György baráttól. Szerinte a csausz avval volt megbízva, hogy Becse várának visszaadását sürgesse, de azt írta haza, hogy az erdélyiek kereken megtagadták neki a vár átadását s későbbnek nyilatkoztak az egész országot Ferdinándnak átengedni, vagy fiaikkal együtt életüket föláldozni.²⁾

Aramon és Malvezzi előadásából azt lehet következtetnünk, hogy Mahmut csausz még július havánál is korábban érkezett Erdélybe és nem hozta magával a szultán fermánját s hogy ez csak azután küldetett meg neki, miután levél útján tudatta volt a portával, hogy csellel nem sikerült a barátot hálójába kerítenie s hogy azért a szultánnak nyilvánosan kell föllépnie ellene és nagyobb fegyveres erővel kellene megkísérteni elfogatását.³⁾

hivta «oda» gyűlésre. Hogy melyik helyet érti és honnan tudja mindezt, azt nem közli olvasóival. Forrást nem idéz, de kétségtelenül Istvánfit másolja, ki szerint «aberat Varadini Georgius» és a veszély hírére Erdélybe vonul «ac Saxonicas civitates Sebessum et Megyessum occupat, et *in earum alteram comitia indicit*» XVI. könyv. — Tinódy más helyen azt említi, hogy midőn a királyné «gyűlést... tétetne erdéli uraknak, hallának meg parancsolatját császárnak» (már t. i. a fermánt) a királyné «elirata minden szék-aljának, kik akkor mindnyájan Szászsebösben valának» (20. l.)

¹⁾ Lásd pl. *Erd. Országgyűl. Eml.* I. és ezek nyomán Huber.

²⁾ «Mahmut Dragoman el quel fu da fra Zorzi per conto de haver da detto fra Zorzi el detto castello (Becse) non e anchora ritornato, ma ha scritto che piuttosto tutta la Transylvania se dara alla potesta de vostra Maesta (Ferdinand) ch'a che mai daganò quello castello Bechie al Signor Turco et che voleno prima perdere la vita et gli figlioli loro che darlo». A bécsi levéltárból közli Hurmuzaki *Doc. priv. la Ist. Rom.* vol. II. part. I. p. 261. — Verancsics is ír az erdélyiek e feleletéről *Mon. Hung. Hist. Script.* X. 103. — Bucholtz szerint Malvezsit csak szeptember (!) 18-án értesíti Rusztem pasa Fráter György hivatalvesztéséről (VII. 245.)

³⁾ Bucholtz azt írja (VII. 245.), hogy Mahmut csausz Singkmoserrel együtt utazott vissza Sztambulba, de forrást nem idéz. Valószínűleg Bornemisza Pál egy levelére alapítja ez állítását, ki 1550 márcz. 23-án azt

Annyi bizonyos, hogy akár Mahmut csausz maga hozta magával Konstantinápolyból a szultán fermánját, melyben ez a barátot hivatalaitól megfosztotta,¹⁾ akár pedig futárral lett neki ezen irat megküldve, Fráter György 1550 június 24-én még nem tartott a feje fölött gyűlő vihar korán való kitörésétől, vagy pláne avval a reménynyel kecsgettette magát, hogy a zivatar el fog vonulni feje fölül, mert különben nem rendelte volna vissza a kolozsvári bíró által gyűjtött csapatokat.²⁾

VI.

Szulejmán fermánjának vétele után mindkét fél fegyverkezni kezdett; Petrovics oly célból, hogy a fermánban adott parancsot foganatosítsa, Fráter György önvédelemből.³⁾

Petrovicsot erélytelenséggel és tehetetlenséggel vádolja Huber Alfonz,⁴⁾ pedig ha kissé figyelmesebben olvasta volna el maga idézte forrásait, t. i. Verancsics leveleit és Praynak *Epistolae Procerum*-jait, úgy könnyen meggyőződhetett volna arról, hogy

írja Bécsből, hogy a török csausz (Mahmut) «ma innen elutazott . . . . «Secretarius regius, qui anno elapso, cum Domino Sigismundo Posgay, cum munere ad Turcam profectus in Asiam fuerat, *iturus est* (tehát csak tervben volt) cum Oratore Turcico ad Cæsarem, munus honorarium repraesentaturus et pacto induciarum». *Ep. Proc.* II. 196.

¹⁾ Mint Tinódy meséli. — Báthory András is azt írja Egerből (szept. 30-án), hogy «Imperator Turcarum (a mint értesült a nyir-báthori értekezletről) emisit Turcam illum Chiausium, qui praeterito hyeme Viennae apud Regiam Majestatem fuit, erga reginam viduam . . .» *Ep. Proc.* II. 208.

²⁾ *Erd. Orsz. Eml.* I. 305. 367. — Nádasdy azt írja jún. 27-én, hogy az erdélyi csapatok az Aranyos melletti táborba valának gyülemzők. Mily célból, nem tudja. *Mon. Hung. Hist. Script.* X. 74.

³⁾ «Fra Giorgi faceva anco genti. Aleuni fanno guiditio che questa procieda dall' inimicitia et alteration, nata novamente tra lui et il conte Pietro Petrovich». Így írják a velencei követek Ágostából aug. 27-én. *Venet. Depeschen* II. 448.

⁴⁾ «Aber die Königin und Petrovich besassen nicht genug Entschlossenheit und Thatkraft um den Eindruck, welchen dieser Ferman doch auf Viele im Lande hervorbrachte, zu benutzen und den Sturz des Statthalters herbei zu führen.» *Erwerbung Siebenbürgens* 15. 1.

ama vádak az azon évben vitézkedett hadvezérek közt Petrovicsot legkevésbé illeték. Levél levél után, usque ad nauseam, váltig csak azt ismétli, hogy a budai pasa hadba készül vagy már meg is indult, de egyelőre nem bizonyos, merre veendi majd útját;¹⁾ Ferdinánd hadai Abádnál vagy Tisza-Roffnál táboroznak, míg kistül, hogy a budai pasának tulajdonképen mi van tervében;²⁾ Fráter György pedig hasztalanul sürgeti folyvást Ferdinánd hadvezéreit segélyért s azért egyelőre maga is kénytelen tétlenül maradni és a portához küldött követének visszatérésére várni.³⁾

A budai pasának magatartását megérthetjük; mert neki az új szolnoki vár feküdt szívében, jobban mondva gyomrában, miután elég gondatlanul megelőztette magát Ferdinánd seregeitől, kik orra előtt elfoglalták e pontot és gyorsan újra fölépítették az öreg, rozzant várat, a Zagyva és Tisza összefolyásánál.⁴⁾ Ámbár az új vár szept. 15. körül már készen állt⁵⁾ és október elején föl volt szerelve és eleséggel ellátva,⁶⁾ Verancsics még október 12-én is azt írja, hogy a bizonytalanság közepette álomtalan éjszakákat töltenek Egerben fegyverek mellett.⁷⁾ Mert Szolnok elfoglalásával Egerben

^{1 2 3)} Lásd pl. Salm levelét Egerből 1550 szept. 21. *Epist. Proc.* II. 206, Báthory Andrásét ugyanonnan ugyanazon hó 30. U. o. 209, 210., Salmét ugyanonnan okt. 7. U. o. 212. Továbbá Verancsics leveleit Egerből Oláhhoz és Nádasdyhoz szept. 26-án (VII. 107., 112.) és az utóbbihoz okt. 2. (U. o. 122) és okt. 4. (U. o. 125.)

⁴⁾ «Ung viel chastel desole desla le Dunauw, nomme Zolnock»; így írja le Ferdinánd az öreg várat az augsburgi birodalmi gyűlés rendeihez tervezett előterjesztésében, *Brüss. Okm.* II. 246.

⁵⁾ *Epist. Proc.* II. 206, 209.; Verancsics VII. 109. — Aldana botlik, midőn azt írja, hogy fivére szept. 7-én még Pápán volt (la vispera de Nuestra Senora de Setiembre 1550). Az nap indul Egerbe és csak később érkezik Szolnokhoz. *Expedicion à Hungria.* (63. és köv. ll.) — Alkalmasint «Setiembre» tollhiba «Agosto» helyett és Aldana már augusztus 14-én hagyta el Pápát. E dátum megegyezik avval, mit Szederkényi közöl (id. m. II. 118) t. i., hogy augusztus 9-én a pozsonyi magyar hadi tanács azt ajánlja Ferdinándnak, hogy a spanyol katonákat Pápáról Egerbe kellene rendelni.

⁶⁾ *Epist. Proc.* II. 212.

⁷⁾ U. o. 215. — Nincs szándékomban ez alkalommal a szolnoki vár ügyének részleteibe bocsátkoznom. Pray és Verancsicsnál bővebb részleteket találhat az olvasó. Ezekon kívül pedig még a következő munkákban:

is szabadabban kezdettek lélegzeni — vagy legalább kellett volna nekik lélegzeni — s azért Verancsics szepegését bajos megérteni. Mert ámbár a budai pasa táborba vonúlt, Salm és vezértársai Abádnál örködtek dandáraikkal. A pasa, miután nem vala képes a szolnoki vár építését megakadályozni, egy csauszt küldött volt a szultánhoz — úgy írja Salm Egerből október 7-én — további utasításért, hogy mit legyen teendő. A futár visszatértét akkor körülbelül egy hét múlva várták.

Ferdinánd hadvezéreinek maguktartását csak úgy vagyunk képesek megmagyarázni, hogy nem volt utasításuk és elegendő haderejük az erdélyi dolgokba beavatkozni.¹⁾

Ferdinánd malma különben is nagyon lassan örölt. Még október végén is csak *ígér* segílyt Fráter Györgynek, ha ez biztosítékul átadja neki Kassát²⁾ és még december 14-én is csak *gyanítja*, hogy a budai pasa már Erdélybe ért, s hogy a moldvai és havasalföldi vajdák a pasa segítségére *fognak* jönni;³⁾ a mit azonban Károly császár csak kötve hisz el öcsésének.⁴⁾ Tehát Ágostában december közepén, állítólag, még nem tudták, hogy Erdélyt már hónapok előtt pusztították volt török, moldva, rác és oláh csapatok s hogy Fráter György egymaga kiverte apraját-nagyját még november vége előtt! És ezektől az uraktól várták fölszabadulásukat a török iga alól a jó erdélyiek az éleseszű baráttal élükön — a lenézett, igénytelen, együgyűnek tartott Petrovics kivételével, ki «elgondolá», mi hatalma vala Ferdinánd királynak, mi hatalma a török császárnak és ez utóbbi ellen «föltámadni véle bolondságnak».⁵⁾

Expedicion de Aldana a Hungria (Madrid 1878) pp. 64 et seq.; Thallóczy *Csömöry Zay Ferencz* 53 és köv. ll.; Szederkényi *Heves vármegye története*. II. 115. és köv. ll.; *Venetianische Depeschen v. Kaiserhofe* II. passim; *Bucholtz* VII. 248; *Hadt. Közl.* II. 425; Lanz III. passim; és másutt.

¹⁾ Verancsics szerint közel 10,000 emberük volt. VII. 107.

²⁾ L. levelét Károlyinál 194. l.

³⁾ Lanz *Corresp. Karls V.* III. 11 és *Brüsseli Okmánytár* II. 238.

⁴⁾ Ferdinánd imént idézett levelét Károly császár elküldte Máriának, egy hosszú levél kíséretében, melyben egyebek közt azt írja öcséséről, hogy szenzációs híreket terjeszt (semant nouvelles de Hongrie telles qu'il luy a semblé pour servir à son propos) saját érdekében Lanz, III. 15.

⁵⁾ Tinódy 368. l. — «Petrovich . . . der bei allem Mangel an Geist

Ferdinándnak azonban Kassa birtoka valószínűleg csak ürügyül szolgált a halogatásra. Nem azért halasztotta ő a szorongatott barát által várva-várt segélycsapatok elküldését, mert nem volt meg nála a jóakarát, hanem azért, mert nem volt meg neki a későbbben Montecuculi által is háborúviselésre elkerülhetlenül szükségesnek tartott három főkellék, t. i. «péNZ, péNZ és péNZ». Mert Ferdinánd, ép úgy, mint bátyja Károly, a két India minden kincses bányáinak birtoklása daczára, folytonos pénzzavarban voltak, mint volt már előttük nagyapjuk, Miksa császár, kit az olaszok gúnyból az öreg «pochidenari»-nak kereszteltek el vala.¹⁾ A német birodalmi rendek soha sem voltak igen bőkezűek a török elleni segély megszavazásával,²⁾ s a mi pénzt tőlük kicsikarni remélt az 1550-iki gyűlésen V. Károly, azt a magdeburgiak és egyéb «engedelmetlen lázadó» leigázására akarta fordítani; mert neki néhány csökönyös protestáns juhnaK visszaterelése a régi akolba, sokkal inkább szívéen feküdt, mint öcsese erdélyi möndölöcskéinek sorsa. A cs. és k. testvérpár közt e miatt szóváltásra került a dolog november 22-én.³⁾ Ferdinánd látván a mértéktelen életmódja miatt fölötte ingerlékeny császár haragját, elhallgatott s nem említette neki ismét a dolgot, míg végre december 14-én írásban nyujtotta be bátyjának az Erdély meghódítására vonatkozó javaslatot. Ebben élénk színekkel ecseteli az erdélyi kereszténység veszedelmét, no meg (közbevetőleg) Erdély gazdagságát aranyban, ezüstben, sóban és egyéb ásványokban; azután még a sok lovat és fegyveres embert, lovast és gyalogost, mint ráadást, ha a sok keresztény lélek sorsa nem volt elegendően kísértő családék Károly császár gusztsáának.

und Thatkraft einen brennenden Ehrgeiz besass». Így hangzik Huber véleménye róla id. m. 14. l.

¹⁾ Jean d'Auton *Chroniques de Louis XII.* a Soc. de l'hist. de France kiadásában I. 48.

²⁾ A velencei követek tudósítása szerint Ferdinánd (1550 augusztus második felében) 70 ezer forintot kért az Agostában összegyűlt németbirodalmi rendektől, kik 50 ezeret határoztak el adni neki a török elleni segélyül. *Ven. Dep.* II. 448. — V. Károly azért, december 16-ki levelében, rosszalja Ferdinándban, hogy ismét akar tőlük pénzt kérni. Lanz, III. 15.

³⁾ Ferdinándnak már idézett levele; csakhogy november 22-e nem volt «csütörtök» 1550-ben.

«Ferdinándnak e buzgó sürgetései, melyekhez a nemrég szinte Augsburgba érkezett Mária özvegy (magyar) királyné is hozzá kapcsolá a maga kérelmeit, végre legyőzték a császár ellenzését; s Ferdinánd deczember 16-án megtette a rendek előtt segély iránti előterjesztését, felszólítván őket, vennék tanácskozásuk alá a részletesen előadott körülményeket és segítenék meg Erdélyt». Így ír Horváth Mihály,¹⁾ de hogy honnan olvasta ki mindezt, azt bajos elképzelni, mert forrást nem idéz.

Mária királyné csak 1551 január 1-én érkezett Ágostába²⁾ és Károly császár írt neki épen deczember 16-án³⁾ s e levelének hangulata épen nem tanúskodik arról, hogy ő ekkor már nem ellenezte volna a török elleni segély kérését, sőt épen ennek ellenkezőjét bizonyítja. Ha Horváth figyelmesebben olvasta volna el Ferdinánd propositiójának⁴⁾ élére írt sorokat, úgy azonnal láthatta volna, ha e propositió deczember 16-án egyszerűen meg lett Mária királynénak küldve. Hogy ezen előterjesztést Ferdinánd valamikor megtette-e, arról nincsen absolute semmi bizonyítékunk.

Fölveve ismét elbeszélésünk elejtett fonalát, az egyetlen ember, a ki széles Magyarországon vagy Erdélyben tényleg tett valamit, az az erélytelenséggel és tehetetlenséggel vádolt Petrovics volt. Ő tette meg az első kardcsapást. Összetoborozta hű rácz és oláh vitézeit Karánsebesből, Lugosból és a gyéren lakott Szerémségből, fölégette Csanádot és ostrom alá fogta régi püspöki várát,⁵⁾ Alvinczet, Handray György, a várnagy árulása miatt, viadal nélkül elfoglalta s Branyicskát bevette és védműveit leromboltatta.

S azalatt, míg Petrovics energiájának ily fényes tanújeleit

¹⁾ *Fráter György élete* 272. l. — Huber is eltévedt. 19. l.

²⁾ *Venet. Depeschen* II. 493. — «Expectamus Mariam reginam hoc biduo.» — írja Oláh püspök decz. 30-án. *Epist. Proc.* II. 225.

³⁾ Lanz, III. 15. — Horváth idézi Lanzot más helyen, tehát valószínűleg forgatta kezében a kötetet.

⁴⁾ Maga közli a *Brüsseli Okmánytárban* II. 244.

⁵⁾ Ha Csánki Dezsőnek hitelt kell adnunk, Csanád vármegyének nem voltak várai a Hunyadiak korában, mert csak három kastélyt említ és Csanád várát csak a jegyzetben említi, mint a Csanád helységhez tartozó régi Marosvárt. *Magyarország tört. földrajza.* I. köt. — Salm «Schloss Csanád»-ot ír. *Ep. Proc.* II. 207. — Verancsics «arx»-ot említi. (VII. 111.

adta a Maros völgyében,¹⁾ Fráter György «igen nagy hadval» — írja Tinódy — a Küküllő mellett Ekemező melletti táborában közel Medgyeshez, «csücsült és hallgatott» (sedere et silere), mint a süket disznó a rozsban, mint a magyar ember mondaná, várva Konstantinápolyba küldött követeinek visszaérkezését, vagy Ferdinándnak segélycsapatait.²⁾ De Ferdinánd csapatai Tisza-Abádnál vesztegeltek, lesve Kaszim budai pasa mozdulatait, ez pedig vagy a Rákoson, vagy Duna-Földvár körül³⁾ várta császári urának további parancsait, Szolnok várának sorsát illetőleg.

A római történelem kérkedhetik egy Fabius Cunctatorral. Ime a magyar történetírás hármata is mutathat föl, még pedig olyan hármata, kik egyidőben szerepeltek.

¹⁾ Verancsics (VII. 108.) ugyan kicsinylőleg szól Petrovics e hadműveleteiről, mert mint átpártolt osztrák-párti ember a török-párti egyének dolgait nem tudja biggadtan megítélni. Nem szabad elfelednünk, hogy Verancsics köpönyegforgató volt, s hogy azért az ő véleményeit mindig *cum grano salis* kell vennünk az Izabella-pártiak viselte dolgokról. A mennyire a források után itélni képesek vagyunk, Petrovicsnak maroknyi rácz serege jóval kisebb volt a barát «igen nagy hadánál» és azért evvelnyilt csatában megmérkőzni, esztelenséggel határos vakmerőség volt volna, nem pedig bátorság.

²⁾ Tinódy 20, 21. — *Epist. Proc.* II. 207. 209. Verancsics VII. 111, 112, 125. — Tinódy geographiája körül többször találunk hibát. Mind Nagy-Ekemező, mind pedig Kis-Ekemező a Nagy-Küküllő mellett fekszik, nem pedig a Kis-Kökellőnél. Ha pedig Varkucs Tamás «Csanádhhoz (tehát Makóhoz) nem messze . . . vala», úgy aligha volt a «Körös mellett». (22. l.) — Báthori András levelében pedig az az állítás, hogy «alia vero (pars Rascianorum) Castrum Hunyad obsedit, et illud modo expugnant», alkalmasint tollhiba vagy a másoló botlása és Csanádot értette. Vajda-Hunyad vára az akkor még Izabella-párti Enyingi Török János «lakóhelye» volt, a Jeni-Hisszárban török fogságban trespedő Török Bálint fiáé. A Jeni-Hisszár (az Új-vár) név etymológiájába Pray beletörte bicskáját. Szerinte ez «verisimiliter carcer, in quem factiosi Janiczári conjici solent.» *Ep. Proc.* II. 203.

³⁾ Szederkényi szerint (II. 118) a magyar hadi tanács Pozsonyból jentli, hogy a budai pasa Földvár felé indult és a Duna és Tisza között látszik állást foglalni. Nem tudom, valljon a magyar hadi tanácsot, vagy Szederkényi Nándort kell-e «secundába ponálni» a magyar földrajzból, mert Földvár Tolnamegyében fekszik a Dunán túl. Verancsics Egerből okt. 12-én ellenben azt írja, hogy a budai pasa már megindult a Rákoson volt táborából Erdély felé. *Ep. Proc.* II. 214.

Fráter György végre megindult táborával és szept. 4-én körülzárta Izabellát fiával Gyula-Fejérvárban.¹⁾ A királynéval volt Petrovics is «egy farka népével».²⁾ A barát egyelőre azonban nem lövette a várat.³⁾

KROFF LAJOS.

¹⁾ Az *Epist. Proc.* (II. 213) szerint «heremita obsedit Alban 27 die mensis hujus (?) cum 24,000 hominum». Verancsics Nádasdyhoz Egerből okt. 12. — De ugyanahhoz okt. 8-ról kelt levele (Verancsics VII. 129.) és az előbbi levél egy változata (u. o. 135) szeptember 4-t adják. Oláh Miklóshoz is azt írja okt. 11-én, hogy «in Transylvania XXX. Septimus jam dies est, quod Heremita Alban obsidet». (U. o. 132.) Ez szintén szeptember eleje mellett bizonyít. Úgy látszik Pray változtatott a dátumon. — Ostermeyert is cserben hagyja emlékező tehetsége, midőn azt írja, hogy a barát csak Szt.-Mihály napkor ment Gyula-Fejérvár alá. P. 39.

²⁾ Tinódy 21. l. — Verancsics szerint Petrovicscsal volt körülbelül 2 ezer rácz; a barátnak pedig a közhír szerint 24 ezer embere volt, de valóságban talán csak 12 ezer (VII. 135.) Egy előbbi levelében még azt is említi, hogy a 24 ezer emberből 16 ezer lovas volt és 8 ezer gyalog; ezekből 4 ezer lovas és ezer gyalog zsoldos, a többi pedig felkelő. (Reliquus numerus et provincialibus et nobilitate diversorum comitatum.) (VII. 132.)

³⁾ *Epist. Proc.* II. 214. — Aldana *Expedicion*-ját illetőleg legyen szabad e helyen pótlólag megjegyezni, hogy Villa nagyon hízagosan adta ki az eredetét. Saját vallomása szerint a várak részletes leírását és sok más a hadtörténelmet különösen érdeklő dolgokat hagyott ki. «He abreviado de la relacion original tan solo aquellos pasages que en nada alteran el espiritu de la expedicion, en los que el autor se entretiene en describir minuciosamente, baluarte por baluarte, las defensiones y fortificaciones de algunos castillos y plazas, las largas y complicadas maniobras, y la narracion de algunos incidentes que Unicamente interesan a la historia de aquel pais (la Hungria); p. 25.